

DR. TÖRÖK AURÉL ÉLETE ÉS MŰKÖDÉSE

Emlékezés halálának 50-ik évfordulójára

Írta:

BARTUCZ LAJOS

egyet. tanár

Hármas emlékünnepe van ez évben a magyar antropológiának. Mind a három ugyanazon személy nevéhez fűződik.

120 év előtt született TÖRÖK AURÉL, az első magyar antropológus professzor, a Budapesti Egyetem Embertani Intézetének és Múzeumának alapítója és lelkes felvirágoztatója.

80 év előtt jelent meg az első magyar antropológiai folyóirat, az „*Anthropologiai Füzetek*” egyetlen száma, 316 oldalas könyv alakjában, melyet TÖRÖK AURÉL egyedül írt és szerkesztett.

És 50 év előtt, 1912. szept. 2-án ragadta el őt tőlünk a kérlelhetetlen halál éppen akkor, amikor a genfi antropológus kongresszuson újabb dicsőséget volt szerzendő a magyar névnek és tudománynak.

TÖRÖK AURÉL halála azonban nem egy kis ország gyászát jelentette csupán. Élete szorosan összeforrt a nemzetközi antropológia akkori fejlődésével, ismerték és becsülték őt külföldön, mint idehaza.

Ezért, amikor ma itt TÖRÖK AURÉLRól emlékezünk, nemcsak azért tesszük ezt, mert a magyar antropológiának alapítója és több, mint három évtizeden át annak majdnem egyedüli képviselője volt, hanem azért is, mert ő a nemzetközi antropológia nagy, egyetemesen ismert és becsült alakjai közé küzdötte fel magát. Tudományos és személyes kapcsolatai összefonták őt korának szinte összes antropológusaival, működésével hatni tudott tudományszakmánk különböző irányaira, és nemzetközi nagy eseményeire is. Küzdelmes élete, sokoldalú munkássága, elgondolásai és csalódásai sok tanulsággal szolgálhatnak a mai nemzedék számára is. Boldog vagyok, hogy a Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztálya keretében én emlékezhetem ma itt meg egykori szeretett tanáromról, majd tudós intézeti főnökömről, aki mellett életének utolsó nyolc évében, mint tanársegéd működhettem.

TÖRÖK AURÉL Pozsonyban született, 1842. febr. 13-án. Atyja ponori Thewrewk József ügyvéd, híres műgyűjtő, polihistor, a róla elnevezett kódex felfedezője volt, aki Budapestről azért költözött a csendesebb Pozsonyba, ahol csaknem teljesen irodalmi tanulmányainak élt, mert gyűjteményeiben, kétszer is nagy károsodás érte. Ott születtek gyermekei: Emil, Árpád és Aurél. Emil a klasszika-filológia híres professzora lett a budapesti egyetemen. Árpád középiskolai tanári oklevelet szerzett s Pozsonyban és Budapesten tanított.

Ilyen magasnívójú, értelmiségi környezetben magyar, német, francia, angol nyelvtudással, nőtt fel Aurél, aki atyjának, 1852-ben újból a fővárosba történt költözése után, középiskolai tanulmányait a budapesti piarista gimnáziumban végezte, majd 1861 őszén, a budapesti egyetem orvostudományi

karára iratkozott be, ahol 6 félévet hallgatott. Másodéves korában, néhai LENHOSSÉK JÓZSEF professzor mellett, már mint demonstrátor működött s 1863-ban, harmadéves medikus korában, a „*Cyógyászat*” című lap részére német, francia, angol cikkeket fordított. Ez a fiatalkori nagy nyelvtudás, a tudománnyal való korai megismerkedés adta számára azt a széles és biztos alapot, melyből sokoldalú tudományos egyénisége csakhamar kibontakozott. Az 1864/65-ös tanévre már a bécsi egyetemre iratkozott be, ahol két évig az orvostudományoknak olyan hírességeit hallgatta, mint HYRTL, SKODA, OPPOLZER, BRÜCKE professzorok, mely utóbbinak intézetében, már saját tudományos kutatásokkal is foglalkozott. Itt jelent meg első német nyelvű tudományos publikációja 1865-ben: „*Beiträge zur Kenntniss der ersten primären Schädelformation bei den Batrachiern*” címmel. E cikkével eljegyezte magát az elméleti orvostudományokkal s régies írású Thewrewk családi nevét felecsérelte, a fonetikus írású „Török”-re.

1867. okt. 22-én orvostudományi oklevelet szerzett Bécsben s hazatérvén Budapestre, az élettani intézetben, JENDRASSIK JENŐ professzor mellett azonnal tanársegédi állást nyert, melyet két évig, 1869 júliusáig töltött be. Közben, mint a „vegytan és technológiai rendes tanára”, a budapesti Kereskedelmi Akadémián is tanított.

Amikor 1869. május 24-én, a budapesti orvostudományi karon, „ébrénytantból és szövetfejlődéstanból” magántanári képesítést szerzett, egy hónap múlva, 1869. júl. 29-én már a kolozsvári orvos-sebészeti tanintézetbe, „az élettan és a vele kapcsolatos szövettan és orvosi physika, nem különben egyelőre a kórbonctan és törvényszéki orvostan nyilvános rendes tanárává” nyer kinevezést.

Dr. Maizner János: A kolozsvári orvossebészeti tanintézet történeti vázlatja 1765—1872-ig, Kolozsvárt 1890. című munkájában (p. 44) meg is jegyzi, hogy „Dr. TÖRÖK AURÉL az előadandó tantárgyak tömege által túlságosan el volt halmozva”. Török Aurél számára viszont e sokféle tárgy előadása rendkívül hasznos volt, mert nemcsak előadói készségét fejlesztette, hanem tudását, tudományos látókörét is nagyban kiszélesítette, aminek későbbi antropológiai munkásságában is igen nagy hasznát vette, anélkül persze, hogy ekkor még halványan is gondolt volna arra.

Törököt azonban, a tanítás mellett, jobban vonzotta az elméleti kutatás. Ezért már az 1869. évi nyári szünetét Németországban töltötte, ahol több egyetemi intézetet látogatott meg. 1871-ben pedig a minisztériumtól egy évi szabadságot kért és kapott, mely idő alatt 1871 szept.-től 1872 szept.-ig Németországban, Bonnban a világhírű sejtbúvár, MAX SCHULTZE oldalán, Tübingában DURSÝ intézetében, Würzburgban a fejlődéstan kiváló kutatója, KÖLLIKER mellett végzett tanulmányokat és önálló kutatásokat, melyek eredményeiről: „*Ein Beitrag zur Knorpelfrage in der Achillessehne*” és „*Die feinere Structur der Nervenfasern*” című, ott megjelent tanulmányaiban számolt be.

Amikor 1872 őszén szabadságából visszatért, a főiskolából alakult kolozsvári egyetemi orvoskaron, az élettan és szövettan ny. r. tanárává nevezték ki, amely minőségben 1878 őszéig működött. Ezen idő alatt egymás után jelentek meg kisebb-nagyobb orvosi tárgyú cikkei, tanulmányai, népszerű ismertetései, referátumai a hazai és külföldi lapokban.

Egyben az 1878-as év az a dátum, amikor 11 évi igen változatos orvoskari működés után, Török Aurélban felébredt az antropológia tudománya

íránt való érdeklődés. Hogy abban minek volt nagyobb szerepe, az 1876-ban Budapesten ülésezett VIII. nemzetközi embertani és ősrégészeti kongresszusnak-e, a Budapestre kerülés vágyának-e, családi összeköttetéseinek és Broca Pállal való megismerkedésének-e, avagy valamennyinek együtt, ma már pontosan nem állapítható meg. Ő maga több cikkében arra az epizódra hivatkozott, amely 1878 augusztusában, a párizsi világtárlaton játszódott le közte és BROCA PÁL, az embertani kiállítás elnöke között, kinél tiltakozott az ellen, hogy a Benedikt bécsi professzor által beküldött koponyák ott „vrais types magyars”, igazi magyar típusok felírás alatt szerepeltek. Broca azt felelte Töröknek: „ha a kérdés annyira érdekli, miért nem küldtek önök hiteles magyar koponyákat és miért nem foglalkoznak rendszeresen a magyarság antropológiájával”.

Tény, hogy Török Aurél 1878 nyarától kezdve mutat nagyobb érdeklődést az antropológia tudománya iránt. Ekkor kéri az élettani tanszékről a Cziffra tanár halálával megüresedett kolozsvári táj- és leíró bonctani tanszékre való áthelyeztetését, és Párizsba is azért ment nyári szabadsága alatt, hogy ott antropológiai, anatómiai és fiziológiai tanulmányokat végezhesen.

Bár a bonctani tanszékre való tényleges áthelyeztetése csak 1878. dec. 3-án történt meg, úgy látszik azonban, hogy az intézet vezetését kari megbízás formájában már előbb, 1877 végén vagy 1878 elején átvette. Egyik önéletrajzában ugyanis a következőket írta:

„A bonctani tanszék átvételével az intézetben levő szép — de tudományosan föl nem dolgozott koponyagyűjtemény kezembe kerülvén, azonnal annak tanulmányozásához fogtam s a kérdésbe mindinkább belemerülvén, figyelmessé lettem a mai antropológiai buvárlat nagy jelentőségére. E tanulmányom alatt érlelődött meg bennem az eszme, hogy tanszéki működésemből fennmaradt minden szabad időmet az antropológiai buvárlatnak szenteljem”.

Valóban 1879-ben már több kisebb ismertetése, referátuma jelenik meg a *Természettudományi Közönynek* az általa szerkesztett antropológiai rovatában s kisebb tanulmányokat ír: az emberi alakról, a félkörös halántékvarratokról, a bonctani intézet koponyagyűjteményéről stb.

Közben a fővárosban is döntő fontosságú események történtek a magyar antropológia ügyében. Az 1876-ban Budapesten tartott VIII. Nemzetközi Embertani és Ősrégészeti Kongresszus előadásai, SCHEIBER SÁMUEL promemoriája embertani múzeum felállítása ügyében, MAJLÁTH BÉLA ősembertani cikke, LENHOSSÉK JÓZSEF rektori beszéde és mások szorgalmazása, de nem kismértékben BROCA PÁL személyes hatása is, mind hozzájárultak ahhoz, hogy a széles látókörű TREFORT ÁGOSTON miniszter, az 1880. évben közzétett állami költségvetési javaslatba, 1881. évre, bevétette a Budapesti Egyetemen *embertani tanszék* felállítását.

Az új tanszékre, amely a világ rendes egyetemi embertani tanszékei között időben az ötödik helyet foglalta el, a miniszter TÖRÖK AURÉLT jelölte, aki, hogy új feladatának minél jobban megfelelhessen, egy évi tanulmányi szabadságot kért s 1880 nyarán külföldi útra indult. Előbb részt vett a német antropológusok *berlini* kongresszusán, majd a *baseli* és *genfi* antropológiai gyűjtemények tanulmányozása után, *Párizsban* a l'École d'Anthropologie előadásait hallgatta s Broca intézetében dolgozott. A „Société d'Anthropologie” tagjává választotta őt s ott jelentek meg: „*Sur le crâne d'un jeune Gorille*” és „*Sur les crânes des Valaques de Transylvanie*” című dolgozatai. 1881. tavaszán, az *algiri* antropológiai kongresszuson: „*Sur les orbites des Primates*”

c. dolgozatát olvasta fel s Topinard és Bertillon professzorok társaságában részt vett az északafrikai Guyotvillei Grand Rocher barlangban, valamint a rokniai dolmen temetőben végzett ásatásokban. 1881 augusztusában Párizsból Regensburgba utazott, ahol a német antropológusok gyűlésén tartott előadást. Közben a Természettudományi Társulat megbízásából PETHŐ GYULÁVAL magyarra fordította TOPINARD híres antropológiai kézikönyvét.

Egyéves tanulmányútja alatt olyan nagy tekintélyt szerzett a német és francia antropológusok előtt, hogy RANKE müncheni professzor, a német antropológiai társaság titkára, őt kérte fel közvetítésre abban a nagy vitában, amely a francia és német antropológusok között, egy nemzetközi kranio-metriai rendszer létesítése tárgyában, már évek óta eredménytelenül folyt s amely végül is a *frankfurti megegyezéshez* vezetett.

Ime ilyen sokoldalú és alapos előkészületek után nyerte el TÖRÖK AURÉL 1881. szept. 8-án, a budapesti embertani tanszékre való kinevezését s kezdte meg előadásait 1881 okt. 3-án.

Alig foglalta el tanszékét, már is olyan sokoldalú intenzív munkásságba és lelkes agitációba kezdett, melyhez foghatót keveset találunk. Hiszen a semmiből kellett műszerekkel, demonstrációs eszközökkel, gyűjteménnyel, könyvtárral kellően felszerelt, a modern oktatás és tudományos kutatás feltételeit biztosító intézetet és múzeumot előteremtenie. Ehhez az állam részéről sok pénzre, megfelelő helyiségekre, személyzetre, a saját maga részéről pedig nagy lelkesedésre, rengeteg munkára, óriási energiára s a felmerülő akadályok előtt meg nem hátráló kitartásra volt szükség. Az utóbbiak hiánytalanul meg is voltak Török Aurélban, az előbbi, a kormányzat részéről való támogatás azonban, elég mostoha volt. Ezért széleskörű műveltségről, sokoldalú, alapos tudásról tanúskodó, érdekes és élvezetes előadásaiiban, népszerű estélyeken, a szakcikkék és tudományt népszerűsítő közlemények százaiban, a legkülönbözőbb hatóságokhoz benyújtott kérvények és javaslatok tömegében, sokoldalú társadalmi és magán érintkezéseiben, levelezéseiben, minden alkalmat és eszközt megragad, tanít, felvilágosít, kér, könyörög, követel, harcol, hogy kitűzött célját, a magyar antropológia felvirágoztatását megvalósítsa. Barátság nem befolyásolja, felettesekre, befolyásosakra való tekintet nem gátolja, praktikus megalkuvást nem ismer, személyi érdeket nem keres és nem kímél, meggyőződését hirdeti nyíltan, keményen, még akkor is, ha abból kára lesz.

Mindennek természetes következménye volt, hogy az emberek érzékenysége miatt, szinte több ellenséget szerzett, mint jó barátot, hogy terveit, igényeit nem mindig a pillanatnyi realitásokhoz és lehetőségekhez szabta, hanem néha kissé túl is méretezte, hogy óriási munkássága egyszer-egyszer vakvágányra is jutott s nem élvezhette munkája gyümölcseit úgy, mint ahogyan megérdemelte.

De hát mi volt az a cél, amelynek eléréseért Török Aurél, már-már a makacssággal határos meg nem alkuvással, küzdött? Röviden: *Az Embertani Intézet és Múzeum!*

De ő nem egy kis egyetemi intézetre gondolt, melyben a hallgatók az embertani vizsgálatok módszereit elsajátíthatják, nem egy kis kézigyűjteményt akart, amelyet előadásaihoz demonstratív anyagul használhat. Az ő lelki szemei előtt egy *Országos Embertani Intézet és Múzeum* képe lebegett, egy olyan nagyszabású, anyagi és szellemi erővel, eszközökkel, tárgyakkal egyaránt felszerelt kutatóintézet, amely az oktatáson, tudomány, népszerű-

sítésen, és elméleti kutatáson kívül, hivatva volna Magyarország élő lakosságának rendszeres antropológiai felvételét és feldolgozását megvalósítani s olyan múzeum, amely egyfelől szakszerűen összegyűjtötte, kezelte és őrizte volna a hazánkban különböző korokból előkerült és rendszeresen felásott emberi leleteket, s másfelől tanítóan bemutatta volna, tudósnak és laikusnak egyaránt és minden vonatkozásban, a magyar föld mindenkori emberét és különösen a magyar embert. Ezt a lelki szemei előtt lebegett intézetet és múzeumot olyannak képzelte, amilyen még sehol a világon nincsen.

Az élő lakosság nagyszabásban való embertani megvizsgálásának kivitelére — írja már 1882-ben — „az eszközöket a kormánynak kell előteremtenie, amennyiben kizárólag e célra, úgy a működő személyeket, mind pedig az anyagi segédeszközöket illetőleg, kellően berendezett országos intézetet kell felállítani. A társadalom legbecesebb anyaga az ember lévén, úgy hiszem, hogy hazánk emberanyagát vizsgáló országos embertani intézetnek a felállítása elodázhatatlan szükséglet képez — s így az ilyen intézetnek nagyobb költségeitől sem szabad az államnak mellékes okokból visszariadnia”.

Sajnos, a kormányzat ettől visszariadt s Török Aurél a kért összegeknek, helyiségeknek és személyzetnek, csak töredékét kapta meg. Pedig, ha terve sikerül, Magyarország lehetett volna az ethnikai antropológiai kutatások egyik *európai centruma*, amire népének zivataros történeti múltja, sokirányú ethnikai összetétele és emberanyagának sokoldalú tipológiai kevertsége komoly tudományos alapot nyújtott. Így hát nem maradt más hátra, mint terveinek leépítése, kitűzött programjának alapos redukálása.

„Az embertani intézetnek a voltaképi céljához képest, eddigi valóban sanyarú és lézengő állapota mellett — írja lemondóan akadémiai székfoglalójában — sem az egyik, sem a másik irányban kellő munkásságot nem lehetett kifejteni. A két rossz közül a kisebbiket kellett választanom. És, így meit kellő nagy személyzet hiányában, hazánk lakosságát nagy szabásban megvizsgálnom nem lehetett, eddigi működésem súlypontját a régi ereklyék gyűjtésére kellett fektetni, — amit kedvezőtlen körülményeim között tőlem talhatólég meg is tettem.” Ezt el is mondhatta nyugodt lelkiismerettel. Rövid három évtized alatt ugyanis, igazán a semmiből, több mint 10.000 koponyát, 1000 csontvázat és számtalan egyéb gyűjteménytárgyat tartalmazó olyan múzeumot teremtett, aminő akkor egész Európában még nagyon kevés akadt.

Így azután nem csoda, hogy a külföld legkiválóbb antropológusai: Topinard, Manouvrier, Ranke, Schwalbe, Lehmann-Nitsche, Matiegka, Kollmann, Gorjanovic-Kramberger, Giuffrida-Ruggeri, Bogdanov, Anucsin, Toldt, Waldeyer és még sokan mások, nemcsak állandó levelezésben voltak vele, hanem Budapestre is ellátogattak, hogy a gazdag gyűjteményt és Török elmés műszereit, közelebbről megismerjék.

Mert TÖRÖK AURÉL, amikor idehaza csalódások érték, mind az élő lakosság vizsgálatára, mind a történeti embertani anyag gyűjtésére vonatkozó elgondolásaiban, teljes erejével és szenvedélyével a kraniológia módszertani reformjára vetette magát. A nemzetközi kongresszusoknak s főleg a német antropológusok gyűléseinek, szinte állandó látogatója, heves vitázója lett. Egymás után újabb és újabb szellemes kraniometriai műszerekkel lepte meg a külföldi szakköröket s a folyóiratok: Archiv für Anthropologie, Internationale Monatschrift für Anatomie und Physiologie, Korrespondenzblatt

der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Anatomischer Anzeiger stb. a 80-as, 90-es években tele voltak az addigi kraniológia hibáit élesen ostromozó, és az új módszereket ismertető cikkeivel, nagyobb tanulmányaival.

1884-ben, a német antropológusok *boroszlói* vándorgyűlésén pl. mint kevesebb mint hat új, saját találmányú kraniometriai műszert mutatott be az ott megjelent tudósközönségnek, nevezetesen: kétféle koponyatartót (craniophor), egy parallelgoniometert, egy szemgödörmérőt (orbitostat), egy ékszögmérőt (sphenoidalgoniometer) és egy arcszögmérőt (facialgoniometer). Első próbálkozásaiival jelentős sikert aratott s az ülésen elnöklő RUDOLF VIRCHOW kijelentette, hogy: „Török módszerével a koponyaszög-mérések a praecizitás magas fokát érték el”.

1886-ban a koponya kétoldali aszimetriájának meghatározásáról, 1887-ben az állkapocs „symphysis-szög”-ének méréséről értekezik s általános elismerést aratott állkapocsszögmérőjét (gnathometer) írja le. Ezzel a bonyolultabb szerkezetű anthropológiai eszközök sorát nyitja meg. Ez az eléggé komplikált mérőeszköz, melyet többféle változatban is elkészített, a legkülönbözőbb koponyaméreték pontos meghatározására alkalmas és RANKE professzor „a laboratóriumi vizsgálatok igen becses eszközének” nyilvánította. 1889-ben egyetemes koponyatartót (universalkraniophor) szerkesztett, mellyel a koponya mind mérés, mind fényképezés és rajzolás céljaira, craniogrammok készítésére, a legkülönbözőbb síkokba és normákba igen könnyen és pontosan beállítható.

Ekkor kezdte meg az „*Archiv für Anthropologie*” hasábjain azt a hatalmas, összesen több mint 700 oldalt kitevő és 12 évig elhúzódó értekezés-sorozatot, amelyet, a gróf Széchenyi Béla kelet-ázsiai expedíciójából származó egyetlen ajnó koponyáról: „*Über den Jézoer Ainoschüdel*” címmel írt. Ebben már annyira belemerült a koponyamérés reformjába és a kraniológiai vizsgálatoknak matematikai alapokra helyezésébe, hogy cikksorozatának 106 oldalas függeléke már csupa számtáblázat. Ez volt a felelet KOLLMANN baseli professzor ama gyanúsítására, mintha Török vizsgálatai és megállapításai, egyedül a középértékszámítás kezdetleges módszerére támaszkodnának. Török ezen értekezéseiben évekig tartó felső matematikai előkészülés után, a modern variációs-statisztikai számítások arzenálját vonultatja fel és így ő az elsők egyike, aki a *biometrikai módszert és valószínűségszámítást* az anthropológiában alkalmazta. Hogy milyen mérhetetlen energiát, éjt nappallá tevő munkát fejtett ki Török e cikksorozat megírásával, arról csak az alkothat fogalmat, aki maga is végzett ilyen fáradtságos számításokat. E munkája azonban úgy hazájában, mint külföldön, heves szemrehányásoknak tette ki őt. A magyar nagyközönség egy részében azt a téves, a hazai embertani kutatásokat később nagyon is károsan befolyásoló, hiedelmet keltette, mintha az anthropológia nem állana másból, mint a mérések végtelen sorából és számtáblázatok közléséből.

Pedig ez még csak kisebb része volt TÖRÖK AURÉL hatalmas munkásságának. 1890-ben ugyanis: „*Grundzüge einer systematischen Kraniometrie*” címmel 631 oldalas német nyelvű kraniometriát írt, melyben igen éles kritikát gyakorolt az összes addigi kraniológiai módszerek felett, és részletesen ismertette azt az 5371, közvetlenül vagy vetületben mérhető vonalméretet, sok száz szögméretet és jelzöt, amelyet az ő mérőeszközeivel és módszerével a koponyán mérni és meghatározni lehet. Így pl. csak magán az állkapocson 165, a szemgödörön pedig 68 különböző méretet vett fel.

Kraniometriája, amely *Stuttgartban* jelent meg s amelyet ő a laboratóriumok nélkülözhetetlen kézikönyvének szánt, a külföldi szakkörökben mind tartalmánál, mind támadó hangjánál fogva, nagy feltűnést keltett s igen különböző elbírálásban részesült. Legtöbb bírálója nagyfokú túlzásnak és felesleges részletfeszegetésnek tartotta Török módszerét. De csaknem valamennyien elismerték előnyeit, értékeit is.

WEISBACH pl. azt írta róla: hogy ha a tudományosság abban áll, hogy egy kutatási területet túlságos kicsinyesség által összezavarjuk, s ha a tudományosság abban áll, hogy a vizsgálati tárgy legkisebb részeinek alakjában megnyilvánuló mellékes tulajdonságokat vesszük figyelembe, akkor Török professzor célját kétségkívül mesterien elérte, de nagyon kétes, vajon fog-e követőkre találni. Egyébként a szakemberek figyelmébe ajánlja, az általa is „tartalmas”-nak nevezett könyvet, melyből mindenki vehet magának, amit jónak tart.

BUSCHAN viszont a teljes elismerés zászlóját hajtotta meg előtte. Azt írta róla, hogy „nagy szakismerettel, szeretetteljes odaadással megírt”, valószínűs „mintakönyv”, mely tanulságosan rávilágít a kraniometriai problémák jövőbeli kezelésére s „az antropológiai irodalom állandó mesterműve marad”.

Talán a legtárgyilagosabban bírálta őt E. SCHMIDT, aki legfőbb érdemének azt tartotta, hogy logikusan következetes, határozottan egzakt és tudatosan módszeres. Ő teljesen megértette Törököt, aki a kraniometriájában kiszámított csaknem 6000 koponyaméretet maga is csupán elméleti lehetőség gyanánt kezeli s a jövőben végzendő módszeres vizsgálatoktól várja annak eldöntését, hogy az elméletileg kiszámított méretlehetőségek közül, adott esetekben, hány és melyek lesznek alkalmasak az emberi koponyaalak bonyolult törvényszerűségeinek kutatására és kifejezésére. Ám ebben Schmidtnek teljesen igaza volt.

Leghevesebben régi ellenfele KOLLMANN baseli professzor támadta. Gúnyosan „a kraniometria pesti reformátor”ának nevezte őt, módszerét pedig „zsákutcának” tartotta, melyből Török maga sem tud kitalálni. „Mi azt tanácsoljuk neki — írja Kollmann nem minden gúny nélkül —, csak dolgozzék még néhány évig s majd mutassa meg, hogy mit tudott módszerével elérni. Ha 5000 méretének hasznát és szükségességét kimutatta, akkor majd szóba állunk vele ismét.”

Török Aurél azonban komolyan vette a gúnyosan adott tanácsot és még fáradhatatlanabban tovább dolgozott. Évekig felső matematikai órákat vett, hogy számításainak minél egzaktabb alapot adjon. Ekkor indította meg különböző külföldi folyóiratokban több kötetre rúgó sorozatos értekezéseit, amelyekben még kifejezettebben, még részletesebben foglalkozott a kraniológia reformjával.

Ekkor írta, hogy csak a fontosabbakat említsem itt: „*Das Wesen und die Aufgabe der systematischen Kraniologie*” (1891). „*Die geometrischen Prinzipien der elementaren Schädelmessungen und die heutigen Kraniometrischen Systeme*” (1892), „*Über die heutige Schädellehre*” (1892), „*Neuere Beiträge zur Reform der Kraniologie I—IV*” (1893—1895), majd „*Ueber ein neueres Verfahren bei Schädelcapacitäts-Messungen*” (1900), és „*Neue Untersuchungen über die Dolichocephalie*” (1905) című hevesen vitázó és kérlelhetetlenül kritizáló értekezéseit.

„Ha a kraniológiát nem dilettáns, hanem egyedül tudományos szempontok szerint akarjuk művelni, és bátorságunk van azt nyíltan ki is mon-

dani — írta Török —, akkor nem marad más hátra, mint a kritika, a Pro és Contra vitája, de akkor az autoritások személyi véleményének háttérbe kell vonulnia, hogy helyet adjon a tényeknek, amelyek tekintélye előtt, a legnagyobb személyi autoritásnak is el kell tűnnie.” És ebben Török Aurélnak teljesen igaza volt. Emellett újabb és újabb értekezéseiben, az elméleti síkról mindinkább a gyakorlati vonatkozásokra és reális megoldásokra tért át. Mérőpontjainak és méreteinek nagy része, valamint a koponya alakjáról és a koponyajelzőkről vallott nézetei, a kapacitásmérésnek általa javasolt és alkalmazott módszere — hogy csak néhányat említsek a sok közül —, lassan a nemzetközi kraniológia közkincsévé lettek. Munkáiban ma is sok okos, helyes gondolatot találhatunk s módszertani elgondolásainak nagy része ma is alkalmazást talál és találhat a részletesebb vizsgálatok alkalmával. Bár Török Aurél sokszor ad absurdum vízste témáit, vitáit, ami nagyrészt egyéniségéből fakadt, a vége mégis az lett, hogy ő győzött. Nem szélsőséges túlzásaival, nem a 6000 mérettel, hanem azzal, hogy felrázta tespedéséből a kraniológiát s diadalra segítette a modern antropológiai módszerek és általában a módszeresség kifejlődését. Elmés mérőeszközeinek egy része ma is párját ritkítja. Ma, 50 évvel halála után, megállapíthatjuk, hogy Török Aurél valóban, a szó nemes értelmében, a kraniológia egyik reformátora volt, mert munkásságával, javaslataival, kritikáival, sőt még túlzásaival is, hatni tudott az egész nemzetközi antropológiára.

Erre a reformátorszerepre predestinálta őt, jóformán minden személyi tulajdonsága: nagy nyelvtudása, sokoldalú műveltsége, alapos tudása, az orvostudományok és antropológia széles területén való jártassága, éles logikája, bátor szókimondása, ügyes dialektikája, a társalgásban kedves modora, a vitákban szenvedélyes temperamentuma, világlátottsága, amit nagymértékben elősegített meglehetősen anyagi függetlensége is.

A külföldnek jóformán valamennyi antropológiai intézetét és múzeumát meglátogatta s korának csaknem minden antropológusát személyesen ismerte vagy levelezésben állott vele. Folyékonyan beszélt, írt, vitázott: németül, angolul, franciául, olaszul s értett latinul, görögül, szlovákul, oroszul. Az 1892-es moszkvai nemzetközi antropológiai kongresszusra pl. orosz nyelvű levélben jelentkezett s amikor 1887-ben, WANKEL és MAŠKA professzorok társaságában, részt vett a híres *předmosti* ősembertani ásatásokban: „Pozdrav vlastencum moravskym” című felhívással fordult az olmutzi lapok szerkesztőségéhez.

De Török Aurél mint professzor is lankadatlan szorgalommal s nagy lelkiismeretességgel, kötelelességtudással látta el feladatát. Amikor 1881 őszén előadásait a Budapesti Egyetem embertani tanszékén megkezdte, csak két hallgatója akadt: Thirring Gusztáv, a fővárosi statisztikai hivatal későbbi tudós igazgatója és Pápai Károly, a lelkes osztyákföldi kutató. Nem csoda, hisz az embertan nem volt sem kötelező tárgy, sem ún. „kenyérkereseti tudományszakma”, mint ahogyan Török többször emlegette. Az hallgatta, aki éppen kedvet érzett iránta. De ő mindent elkövetett, hogy ezt a kedvet hallgatóságában minél jobban felkeltse. Előadásaiban, a szorosán vett fizikai antropológián kívül, felölelte az általános származástant, a darwinizmust, a társadalmi embertant, bűnügyi embertant, a praehistoriát, sőt még az ethnographiát, ethnológiát és demographiát is. Előadásaira rendszeresen készült, mindig olvasott és iparkodott hallgatóit a tudomány legújabb kérdéseiről tájékoztatni. Így azután széleskörű műveltsége, lebilincselő elő-

adásmodora, új tárgyának érdekessége, szerteágazása, sokoldalú vonatkozása, csakhamar népszerűvé tették őt az egyetemnek mind a négy karán. 1886-ban már 70-en, 1902-ben már 200-an iratkoztak be a „nem kötelező” kollégiumokra. Az 1903—1904 tanév két félévében pedig hallgatóinak száma meghaladta az évi 300-at s volt közöttük a legkülönbözőbb szakú tanárjelölt, orvos, jogász, teológus, szabad bölcész, s közülük sokan, mint pl. Högyész Ferenc, Filárszky Nándor, Szontágh Felix, Temesvári Rezső, Gerlóczy Zsigmond, Vángel Jenő, Jankó János, Schilberszky Károly, Paikert Alajos, Richter Aladár, Lörenthey Imre, Vitális István, Papp Károly, Klug Nándor, Moesz Gusztáv, Liffa Aurél, Bátky Zsigmond, Varjú Elemér, Böck Hugó, Entz Géza, Tóth Zsigmond és még sokan mások, a legkülönbözőbb tudomány-szakoknak és a magyar társadalmi életnek lettek későbbi kiválóságai. Török nyugodt lelkiismerettel elmondhatta magáról, hogy egyetemi nevelői és tudósképző hivatását becsülettel elvégezte. A régiszabású nagy professzorok közé tartozott, akik mély és sokoldalú tudásukkal igazi bámulatot, tiszteletet és rajongást kellettek hallgatóikban. És hogy nyomában mégsem fejlődött kutató munkát végző, nagyobb számú antropológus generáció, annak nem ő, hanem az embertanra, mint „életpályára” kedvezőtlen hazai körülmények voltak az okai. Teljesen hiányoztak azok a stallumok, ahol a fiatal antropológusok elhelyezkedhettek volna, ahol szakmájukat tovább művelni tudták volna. Hisz az egyetemi embertani intézetben is csupán egyetlen tanársegédi állás volt. Így azután speciális tanítványai, antropológiai doktori oklevéllel a kezükben, s tört reményekkel a szívükben, széjjelszóródtak a szélrőzsa minden irányában s új kenyérkereseti pályát, tudományos kutatási területet kényszerültek keresni, ha egyáltalán valahol elhelyezkedni akartak.

Az egyetemi tanszéken, kongresszusokon, tudományos társaságokon kívül felhasznált Török Aurél minden egyéb társadalmi alkalmat, egyesületet, napilapot is, hogy a természettudományos emberszemléletet terjessze, az embertan problémái iránt a művelt közönség érdeklődését felkeltse. Így mint tudományt terjesztő, népszerűsítő is, nagy hézagot töltött be, nagy missziót teljesített.

Ime elvonult előttünk rövid vázlatban Török Aurélnak, a magyar és nemzetközi antropológia nagy alakjának élete, működése, küzdelme a magyar antropológia jövőjéért.

Ez az élet, ez a munka, példaadó volt a múltban, de példaadó lehet a jelenben és a jövőben is, s arra ösztönözhet bennünket, hogy lankadatlanul keressük azokat az utakat és módokat, amelyek a hazánkban még mindig oly mostoha sorsot szenvedő antropológia felvirágoztatásához vezetnek.

(Előadva a Szakosztály 1962. okt. 31. ülésén)

